

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЙОГО ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

ВІНТСІ Жое Розевельт Ідрісса - аспірант Університету економіки та права «КРОК»

В статті досліджено актуальні проблеми підвищення конкурентоспособності та забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств в сучасних умовах. Зазначено, що підвищення конкурентоспособності підприємства як складової економічної безпеки потребує системного підходу, здійснення значимого комплексу організаційно-економічних, управлінських та технологічних заходів. Охарактеризовано особливості застосування конкурентних стратегій підприємства в сучасних умовах. Представлено систему ключових цілей підвищення конкурентоспособності та забезпечення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні стратегії, конкурентні переваги, економічна безпека.

Постановка проблеми

Інтеграція України у європейський та світовий економічний простір значно змінює умови економічної діяльності вітчизняних підприємств, їх конкурентоспроможність і економічну безпеку. Підвищення рівня конкурентоспроможності та економічної захищеності підприємств стає нагальною проблемою розвитку економіки країни, її фінансової стабільності, можливості залучення іноземних інвестицій та інновацій. Разом із цим, підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств у сучасних умовах потребує функціонування налагодженої системи управління, забезпечення

виробництва високоякісної продукції, вибору оптимальних конкурентних стратегій та постановок цілей розвитку підприємства, побудови ефективної збутової та логістичної структури, наявності значної кількості та раціонального використання фінансових, технічних, інформаційних, кадрових, матеріальних ресурсів, що значно актуалізує питання пошуку механізмів формування та підвищення конкурентоспроможності та досягнення безпечного рівня економічного розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Дослідження особливостей конкурентоспроможності підприємств та їх економічної безпеки здійснено багатьма вітчизняними та зарубіжними теоретиками і практиками, що визначає актуальність цих проблем для економіки та менеджменту підприємств у сучасних умовах.

Питанням конкурентоспроможності та конкурентних переваг підприємства приділяли увагу такі вітчизняні науковці: С. Алексєєв [1], З. Варналій, О. Гудзинський [4], Т. Гуренко [4], О. Драган, С. Клименко [6], І. Кошелупов [8], С. Судомир [4], Р. Фатхутдинов [19], Г. Філюк [20], О. Янковий [7] та інших. Проблемні питання забезпечення безпеки, у тому числі економічної безпеки підприємств знайшли відображення у працях: В. Алькеми [2], Т. Васильціва, В. Волошина [3], В. Гейця [11], В. Каркавчука [3],

А. Кашина [5], Т. Клебанова [11], О. Новікової [13], Є. Олейнікова, Р. Покотиленка [13], І. Петрової [14], В. Шликова [20] та інших. Разом із цим, дослідженню питань конкурентоспроможності, як складової підвищення загального рівня економічної безпеки підприємства приділено недостатньо уваги.

Постановка завдання

Відповідно, основною ціллю статті – є ґрунтовне дослідження проблематики конкурентоспроможності підприємства у контексті забезпечення його економічної безпеки та напрацювання заходів щодо її підвищення.

Виклад основного матеріалу дослідження

Конкурентоспроможність підприємства визначається як спроможність підприємства існувати і розвиватися, перевершуючи за ефективністю функціонування наявних і майбутніх конкурентів, ґрунтуючись на залученні невикористаних можливостей [7, с. 86].

Визначення конкурентоспроможності підприємства можна сформулювати як здатність підприємства випускати та реалізовувати конкурентоспроможну продукцію, котра матиме конкурентні переваги порівняно з товарами-аналогами конкурентів у певний проміжок часу на визначеному ринку, що в результаті приносить максимальний прибуток [18, с.157].

Разом із цим, конкурентоспроможність, як складова економічної безпеки, характеризує ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім можливостям, які генеруються ринковим середовищем [18, с. 156].

Досвід останніх років показує, що значна кількість вітчизняних підприємств неконкурентоспроможні. Це обумовлено технологічною відсталістю підприємств промисловості, використанням застарілих технологій та обладнання, значними енерго-, матеріало- і трудомісткістю виробничого процесу, що підвищує собівартість вітчизняної продукції, порівняно з імпортними аналогами, дефіцитом ресурсів, і, відповідно, низьким рівнем інноваційної активності суб'єктів господарювання порівняно з конкурентами

з економічно розвинутих країн світу, незначними можливостями виробництва високотехнологічних товарів і надання сучасних якісних послуг тощо [20, с. 5].

Парадоксальність ситуації в Україні полягає в тому, що навіть на ринках з конкурентною ринковою структурою відсутні повноцінні конкурентні відносини. Емпіричні дослідження і господарська практика переконують, що у висококонкурентній, на перший погляд, сфері, де функціонують сотні тисяч самостійних підприємців, складаються ситуації, не сумісні з умовами конкурентного ринку. Так, наприклад, за підрахунками Українського уряду, розмір торговельної націнки на продовольчі товари у роздрібній торгівлі, яка відноситься до висококонкурентних галузей, нерідко сягає 50%, а на промислові – 300-500% (для порівняння: у країнах з розвинутими ринковими відносинами цей показник не перевищує 8-10%) [20, с. 6].

Очевидно, що відсутність умов для розвитку здорової, ефективної конкуренції істотно знижує стимули підприємств до створення технологічних, організаційних чи навіть управлінських переваг перед конкурентами. Як відомо, саме ринкова конкуренція є механізмом відбракування всіх нежиттєвих форм виробництва і торгівлі, при ній приречені всі неефективні форми і методи господарювання. У країнах, де діють закони ринку і конкуренції, навіть підприємства-монополісти постійно відчувають тиск з боку потенційних конкурентів. Ще видатний економіст ХХ ст. Й. Шумпетер наголошував, конкуренція діє не тільки тоді, коли вона існує, але й тоді, коли вона є потенціальною загрозою... вона дисциплінує ще до свого настання, змушуючи суб'єкта ринку почуватися у конкурентній ситуації навіть тоді, коли він у галузі один [22].

У зв'язку з цим проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки досить актуальна, складна і багатопланова.

Індикаторами нагальності підвищення конкурентоспроможності для конкретного підприємства виступають [8, с. 222]:

- загострення конкуренції, що супро-

воджується втратою вже надбаних підприємством позицій на ринку;

- уповільнення росту попиту на продукт, що виробляється підприємством насичення або ж затухання ринкового попиту внаслідок чого виникає загроза скорочення ринкової частки підприємства;

- поява революційно-нових технологій;

- зростання інтенсивності конкурентної боротьби, що робить неможливим для підприємства проникнення на нові географічні ринки;

- зниження рівня конкурентоспроможності продукції підприємства;

- збитковість або низька прибутковість функціонування підприємства високий ризик банкрутства тощо.

Підвищення конкурентоспроможності підприємства необхідно розглядати як довгостроковий послідовний процес пошуку й реалізації управлінських рішень у всіх сферах його діяльності (рис.1), здійснюваний плановірно, відповідно до обраної стратегії довгострокового розвитку, з урахуванням змін у зовнішньому оточенні та стану засобів самого підприємства, і внесенням відповідних коректив [9, с. 16].

Основними сферами підвищення конкурентоспроможності визначаємо насамперед: управління інноваціями та технологіями, які, у свою чергу, впливають на ефективність процесів виробництва та збуту; процес виробництва для досягнення оптимальної

ресурсо-, енергомісткості, мінімальної затратності та високої технологічності і екологізації; використання інформації через постійну необхідність досліджень поведінки споживачів та налагодження безперебійних інформаційних потоків як від підприємства до споживача, так і в межах організаційної структури самого підприємства; управління людськими ресурсами з метою забезпечення максимальної кваліфікованості та продуктивності у виконанні поставлених завдань; управління змінами, що визначається постійною необхідністю змін стратегій та цілей підприємства на ринку.

До основних заходів, спрямованих на вирішення проблеми підвищення конкурентних можливостей підприємства, посилення його позицій на ринку, досягнення стійкого розвитку за рахунок створення і підтримки конкурентних переваг належать [16]:

- розробка і реалізація конкурентних стратегій розвитку;

- досягнення управлінської злагодженості;

- система управління трудовою мотивацією;

- комплексний підхід до підвищення якості і конкурентоспроможності товарів та послуг, що виробляються та надаються;

- систематичний підхід до диверсифікації та планування виробництва;

- системний економічний аналіз діяльності підприємства;

- інформаційне забезпечення системи

Рис. 1. Основні сфери підвищення конкурентоспроможності як складової економічної безпеки підприємства*

*власна розробка автора

управління.

Вибір і реалізація конкурентної стратегії розвитку підприємства має базуватися на ґрунтовному аналізі його конкурентної позиції та потенційних можливостей: конкурентоспроможності продукції, конкурентоспроможності комунікацій підприємства та конкурентоздатності персоналу.

Отже, конкурентоспроможність підприємства можна розрахувати за формулою 1 [12, с.154]:

$$КСП = K_{в_{пр}} \cdot КСПр + K_{в_{ком}} \cdot КСКом + K_{в_{пер}} \cdot КЗПерс, (1)$$

де: *КСП* – конкурентоспроможність підприємства; *КСПр* – конкурентоспроможність продукції; *КСКом* – конкурентоспроможність комунікацій підприємства; *КЗПерс* – конкурентоздатність персоналу; *K_{в_{пр}}*

, *K_{в_{ком}}*, *K_{в_{перс}}* – коефіцієнти вагомості відповідно конкурентоспроможності продукції, комунікаційної політики та конкурентоздатності персоналу підприємства визначаються експертним шляхом і залежать від специфіки діяльності підприємства.

Конкурентоспроможність продукції визначається не лише за її інноваційністю, а й за такими факторами: наявність супутніх послуг, стан збутової та цінової політик підприємства, техніка та технологія, які беруть участь у виробництві продукції [12, с.154].

В умовах активізації інтеграційних процесів, значної фінансової нестабільності ефективно управління підприємством передбачає розроблення дієвих механізмів забезпечення достатнього рівня його економічної безпеки. У результаті неефективного управління економікою та незбалансованості основних макроекономічних показників особливо відчутними для суб'єктів господарювання стали нестача фінансових ресурсів, постійний пошук джерел фінансування, форм і методів раціонального використання обмежених за обсягом ресурсів. Натомість досягнення та підтримка бажаного рівня економічної безпеки в заданих межах дає змогу підприємству не тільки зберегти свою частку ринку або досягти зростання вартості підприємства, але й отримати перевагу над конкурентами, підвищити конкурентоспроможність своєї продукції. Наявність надійної системи безпеки на підприємстві дає

можливість швидко виявити і локалізувати будь-які загрози його діяльності [3, с. 27].

Визначення економічної безпеки в сучасній науці має тлумачення у двох наукових напрямках. Фахівці в рамках першого напрямку економічну безпеку підприємств розглядають як захист від негативних впливів (загроз) зовнішнього і внутрішнього середовища [5]. Концепцією другого напрямку є розгляд економічної безпеки підприємства як гармонізації інтересів підприємства з інтересами взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища [11].

Головною метою економічної безпеки підприємства є забезпечення його стійкого і максимально ефективного функціонування в даний час і забезпечення високого потенціалу розвитку та просування підприємства в майбутньому [10, с.285].

Отже, економічна безпека і конкурентоспроможність – взаємопов'язані поняття. Конкурентоспроможність одночасно є метою і показником ступеня розвитку підприємства, а економічна безпека виступає найважливішою умовою його існування.

Багатогранність взаємозв'язку конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства проявляється в наступному:

- економічна безпека є необхідною умовою забезпечення та підвищення конкурентоспроможності;
- конкурентоспроможність виступає як ресурс, об'єкт та інструмент політики забезпечення економічної безпеки;
- зниження конкурентоспроможності створює загрози економічної безпеки.

Найбільш ефективно використання корпоративних ресурсів підприємства, необхідне для виконання цілей бізнесу та підвищення його конкурентоспроможності, досягається шляхом запобігання загрозам негативних впливів на економічну безпеку підприємства і досягнення основних функціональних цілей конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки підприємства (рис. 2.) [10, с.289].

Для підвищення рівня конкурентоспроможності та економічної безпеки необхідно першочергово:

І. Постійне удосконалення продукції (послуг) підприємства на основі створення

Рис. 2. Ключові цілі підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки підприємства*

*власна розробка автора

нових видів продукції, підвищення її якості, післяпродажного обслуговування, забезпечення оптимальної ціни продукції в умовах ринку.

II. Забезпечення високої ефективності менеджменту підприємства та кваліфікації персоналу підприємства, особливо у сфері маркетингу, збуту та логістики підприємства, побудова оптимальної логістичної системи на підприємстві.

III. Забезпечення інноваційного розвитку підприємства шляхом покращення продуктового (товарного) ряду підприємства, модернізації логістичної системи, системи виробництва за допомогою комунікаційних технологій.

З огляду на особливості діяльності підприємств різних видів економічної діяльності підвищення конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства потребує

характеристики логістичної та маркетингової складових. Під логістичною компонентою розуміємо сукупність заходів, спрямованих на забезпечення належного товароруху поза- та в межах підприємства, досягнення оптимальності та ефективності логістичних процесів, пов'язаних з постачанням товарів, їх руху на підприємстві, мінімізацію ризиків у сфері транспортування, зберігання та переміщення, забезпечення належного рівня доступу підприємства до системи транспортування товарів [2, с.81; 3, с. 26].

Як завдання маркетингової складової безпеки підприємства варто визначити надання характеристики ефективності політики у сфері дослідження ринку, виходу на його перспективні сегменти та функціонування на ньому, а також рівня захисту підприємства від ризиків та загроз у сфері позиціонування підприємства і його товарів

на ринку. Ця компонента конкурентоспроможності та безпеки повинна відображати і здатність вносити необхідні коригування в маркетингову політику з метою підтримки необхідного попиту (обсягу реалізації товарів) для відтворення підприємства [3, с. 27].

Конкурентна (маркетингова) складова економічної безпеки базується на застосуванні різних конкурентних стратегій, що дозволяють утримати та покращити становище підприємства на ринку, порівняно із конкурентами галузі за допомогою задоволення вимог та запитів споживачів, створення та просування нових видів продукції та послуг на ринок, формування позитивного іміджу (бренду) компанії на ринку.

Серед найбільш поширених конкурентних стратегій підприємства виділяємо [15, с. 83-84]: стратегія лідерства на основі низьких витрат; стратегія індивідуалізації; стратегії концентрації на ринковій ніші; стратегія найкращої вартості; стратегія інновацій; стратегія фокусування, а також екологічні конкурентні стратегії.

Стратегія лідерства на основі низьких витрат полягає у створенні стійкої переваги в затратах перед конкурентами і прагненні стати постачальником на ринок найдешевших товарів, привабливих для широкого кола споживачів [15, с. 83-84]. Особливо актуальне застосування такої стратегії, в умовах падіння платоспроможного попиту для товарів першої необхідності (ліки та препарати, продовольча продукція тощо).

Стратегія індивідуалізації полягає у прагненні зробити свою продукцію унікальною, щоб вона вигідно відрізнялася від товарів конкурентів і за рахунок цього стала більш привабливою для широкого кола покупців [15, с. 83-84]. Це означає формування унікального бренду продукції, що може мати свої особливі властивості на ринку.

Стратегії концентрації на ринковій ніші відрізняє зосередження уваги на вузькій ділянці ринку – домінує пропозиція вузькому сегменту ринку продукції, що відповідає його смакам і потреби [15, с. 83-84].

Стратегія фокусування використовується, як правило, невеликими підприємствами, які знаходять свою нішу на ринку і всі зусилля спрямовують на цей сегмент [15, с. 83-84].

Стратегія найкращої вартості полягає в тому, що в ній наголос робиться на пропозиції споживачам більшої реальної цінності товару шляхом поєднання низьких витрат і диференціації якості [15, с. 83-84]. В умовах сучасного українського ринку застосування такої стратегії буде завжди актуальним, оскільки простежується значна чутливість ринку до цін на товари, враховуючи низьку конкурентоспроможність. До прикладу, при збільшенні ціни на продукцію до 30-40 %, якість продукції стає цікавити споживачів на 40-50% менше.

Стратегія інновацій може забезпечити підприємству конкурентну перевагу в отриманні монопольної, надвисокої прибутку і досягненні швидкого економічного зростання. Орієнтовані на інноваційну діяльність підприємства повинні розташовувати висококваліфікованим персоналом, достатніми фінансовими ресурсами для створення і виведення новинок на ринок, що притаманно переважно великим компаніям [15, с.83-84]. Основними напрямками інноваційної діяльності в межах інноваційної стратегії в сучасних умовах можуть бути : вкладення у енергозберігаючі технології; вкладення підприємства в інформаційно-комунікаційні технології; вкладення у стимулювання імпортозаміщення виробництва; вкладення у забезпечення екологічної безпеки технологій виробництва.

Екологічна конкурентна стратегія базується на формуванні екологічних переваг продукції порівняно із конкурентами та екологізації процесу виробництва підприємства, що і робить її достатньо актуальною у сучасних умовах, яка може застосовуватись на основі адаптивної стратегії (підприємство копіює екологічні новинки новаторів ринку) та експансійної стратегії (підприємство самостійно створює еконовинки у продукції та підтримує екологічність виробництва).

На практиці підприємствам доцільніше використовувати комбінацію вказаних стратегій у вигляді деякого раціонального поєднання стратегічних прийомів, обумовлених, ефективністю використання наявних ресурсів підприємства. Слід зауважити, що необхідність підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної без-

пеки підприємства вимагає значної багатofункціональності менеджменту підприємства: застосування симбіозу знань та вмій маркетингу, стратегічного, фінансового, технологічного та інноваційного напрямків менеджменту.

Висновки та перспективи подальших досліджень

В умовах економічної нестабільності, обмеженого доступу до виробничих та фінансових ресурсів, окупації значної території країни проблема підвищення конкурентоспроможності як складової економічної безпеки вітчизняних підприємств є досить актуальною і важливою та вимагає стратегічного і комплексного підходу. Підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки підприємства залежить від цілого комплексу взаємопов'язаних процесів: гнучкої системи виробництва, застосування прогресивних технологій та інновацій, ефективного управління резервами і фінансами, проведення ефективної маркетингової та логістичної політик, впровадження прогресивних організаційно-управлінських та інформаційних систем, підвищення кваліфікації співробітників та інше. Ключовими пріоритетними цілями підвищення конкурентоспроможності та економічної безпеки підприємства повинні стати: постійне удосконалення продукції (послуг) підприємства; забезпечення високої ефективності менеджменту підприємства та кваліфікації персоналу підприємства; забезпечення інноваційного розвитку підприємства.

Література

1. Алексеев С. Б. Теоретические аспекты конкурентоспособности предприятий / С. Б. Алексеев // *Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 191: В 4 т. Том II.* – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. – С.614–619.
2. Алькема В.Г. Логістична інфраструктура як чинник економічної безпеки підприємств / В.Г. Алькема // *Вчені записки / Університет економіки та права «КРОК».* – 2010. – №21. – С.81-89.
3. Васильців Т. Г. Фінансово-економічна безпека підприємств України: стратегія та механізми забезпечення: монографія / Васильців Т. Г., Волошин В. І., Бойкевич О. Р., Каркавчук В. В., [за ред. Т.Г. Васильціва]. – Львів: ВИДАВНИЦТВО, 2012. – 386 с.
4. Гудзинський О. Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект): монографія / О. Д. Гудзинський, С.М. Судомир, Т. О. Гуренко; Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. – К.: ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.
5. Кашин А. В. Экономическая безопасность предприятия: управленческие решения / А. В. Кашин. – М., 2008. – 25 с.
6. Клименко С. М. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навч. посіб. / С. М. Клименко. – К.: КНЕУ, 2006. – 527 с.
7. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення: монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового. – Одеса: Атлант, 2013. – 470 с.
8. Кошелупов І. Ф. Програми підвищення конкурентоспроможності організацій / І. Ф. Кошелупов // *Вісник соціально-економічних досліджень.* – 2012. - №1(44). – С.219-225.
9. Лізягіна Д.С., Савіцька О.М. Підвищення конкурентоспроможності підприємства на засадах удосконалення системи ресурсного забезпечення / Д. С. Лізягіна, О. М. Савіцька // *Сучасні підходи до управління підприємством.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://konfkafmen.kpi.ua/proc/article/view/43151>
10. Малащенко В. Економічна безпека підприємства як чинник ефективного корпоративного управління / В. Малащенко // *Вісник Національної академії державного управління.* – 2011. – №3(40). – С.283-291
11. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. ; за ред. В. М. Геєця. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
12. Мороз Л. І. Шлях підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації / Л. І. Мороз, О. Р. Адельшінова // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* Про-

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено актуальні питання підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств в сучасних умовах. Наголошено, що підвищення конкурентоспроможності підприємства як складова його економічної безпеки потребує системного підходу, здійснення значного комплексу організаційно-економічних, управлінських і технологічних заходів. Охарактеризовано особливості застосування конкурентних стратегій підприємства в сучасних умовах. Запропоновано систему ключових цілей підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічної безпеки підприємства.

SUMMARY

The article explores the topical issues of improving competitiveness and economic security of domestic enterprises in modern conditions. It is noted that the competitiveness of the enterprise as a component of economic security requires a systematic approach, the implementation of a substantial complex of organizational-economic, managerial and technological measures. The features of application of competitive strategies of the enterprise in modern conditions. Proposed system the key objectives of improving competitiveness and economic security of the enterprise.

блеми економіки та управління. – 2008. – № 611. – С. 147–155.

13. Новікова О. Ф. Економічна безпека: концептуальне визначення та механізм забезпечення: [монографія] / О. Ф. Новікова, Р. В. Покотиленко; НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2010. – 408 с.

14. Петрова І. Л. Становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України / І.Л. Петрова // Ефективна економіка: електрон. наукове фахове видання Дніпропетровського державного аграрного ун-ту. – 2013. - №8. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2221>

15. Романова А. И. Конкурентоспособность предприятия: методы оценки, стратегии повышения / А. И. Романова // Современная конкуренция. – 2007. - №5. – С.78-84.

16. Скорик О.В. Основні проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємств – офіційних дилерів на ринку автомобільної продукції / О. В. Скорик. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13144/1/195_Skorik_478-481_69.pdf

17. Теоретичні та прикладні аспекти підвищення конкурентоспроможності підприємств : колективна монографія у 4 т. / за ред. О.А. Паршиной. – Дніпропетровськ : «Герда», 2013. – Т. 3. – 365 с

18. Фальченко О. О., Токарь Н. Б. Конкурентоспроможність як складова економічної безпеки підприємства / О. О.Фальченко, Н. Б. Токарь // Вісник НТУ „ХПІ”. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х.: НТУ „ХПІ”. – 2013. – № 67 (1040) - С. 156-158.

19. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации / Р. А. Фатхутдинов. – М.: Эксмо, 2009. – 544 с.

20. Филюк Г. Проблемы та шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації / Г. Филюк // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. –К.: КНУ. – 2013. – №10(151). – С.5-8.

21. Шлыков В. В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия / В. В. Шлыков. – СПб.: Алетейя, 1999. – 138 с.

22. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер – М.: Прогресс, 1983. – 401 с.